

nieuwe uitgaven

Naamlijst van vogelsoorten (en ondersoorten) van België

Onder eigen beheer is uitgegeven een naamlijst van de vogels van België (soorten en ondersoorten). Deze nieuwe Belgische lijst, met Nederlandse, Franse en Latijnse vogelnamen en het Eurring-codenummer, is een 'werklĳst' die niet definitief is maar wel is bijgewerkt en die kan dienen voor verder onderzoek en discussie in de komende jaren.

Achter de Franse naam staat bij zeer zeldzame tot zeldzame soorten of ondersoorten een getal tussen haakjes. Dit getal is de optelsom van alle geaccepteerde gevallen in de periode 1901-1992 die voor België werden onderzocht door de Vlaamse (BAHC) en Waalse (CHA) homologiecommissies. Bij dit geval zijn enkele gevallen uit 1993 en 1994 daarbij geteld voor zover ze voldoende zijn gedocumenteerd en een kans maken op aanvaarding.

Vanaf tien gevallen en meer wordt alleen het eerste geval, bij sommige soorten alleen het laatste geval vermeld. De melding van een eerste geval kan aantonen wanneer een soort voor het eerst werd vastgesteld, hoe de kennis over de vogels en over de veldornithologie zich geleidelijk aan heeft ontwikkeld of sedert wanneer ontsnapte soorten het eerst werden gezien of hebben gebroed. De melding van een laatste geval kan wijzen op achteruitgang van een bepaalde soort.

Bij soorten of ondersoorten die minder dan tien maal zijn vastgesteld, worden alle gevallen opgesomd.

De systematische naamlijst wordt gevolgd door gegevens over niet-aanvaarde of nog niet onderzochte nieuwe soorten en ondersoorten, referenties en toelichtingen en algemene referenties.

P. Herroelen: *Vogels van België - Oiseaux de Belgique 1901-1992*. 60 bladzijden (1995). Prijs Bfr. 150 (kosten van verzending inbegrepen). Verkrijgbaar door middel van een internationaal postmandaat (roze kaart) te zenden aan P. Herroelen, Leuvensesteenweg 347, B-3370 Bouterse, België. Dus geen cheques, bank- of girooverschrijvingen omdat de kosten bij de uitbetaling te hoog liggen.

Natuurverkenning 97

'Het gaat goed met de natuur in Nederland', meldde het NOS Journaal kort na het verschijnen van 'Natuurverkenning 97'. Deze conclusie mag op z'n minst optimistisch worden genoemd, gezien de uitkomsten van dit grootschalige onderzoek naar de toekomst van natuur, bos en landschap in ons land. Meer dan tweehonderd onderzoekers van het Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer (IKC), het DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), het DLO-Staring Centrum (SC-DLO) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) stelden vast dat het met de natuur in kwantitatieve zin weliswaar goed gaat (het areaal natuur neemt toe), maar in kwalitatieve zin niet (de biodiversiteit neemt nog steeds af). Het Nederlandse land-

schap vervlakt. Grootschalige openheid en streekeigen kenmerken verdwijnen. Het hoge ambitieniveau van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) kan niet volledig worden gerealiseerd: grote eenheden natuur zijn moeilijk te realiseren en verbindingzones functioneren maar gedeeltelijk. De natuur lijdt onder de druk van landbouw, verstedelijking en milieu. Zo goed gaat het dus niet met de natuur in Nederland.

'Natuurverkenning 97' is, vooruitlopend op het totstandkomen van een 'Natuurplanbureauafunctie', opgesteld in opdracht van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en sluit qua fasering en inhoud aan bij de verkenningen op het gebied van economie, ruimte en milieu. De 'Natuurplanbureauafunctie' zal in vierjaarlijkse 'Natuurverkenningen' de (lange termijn)ontwikkeling van natuur, bos en landschap beschrijven in afhankelijkheid van de te verwachten en mogelijke ontwikkelingen van de externe omstandigheden. Daarbij zal worden aangegeven in hoeverre de gestelde beleidsdoelen kunnen worden bereikt, en voor zover dit niet het geval zou zijn, met welke middelen en maatregelen die doelen alsnog naderbij kunnen worden gebracht. Voor de eerste keer is nu een evaluerende en toekomstverkennde analyse gegeven voor het gehele samenhangende terrein van bos, natuur en landschap. De ontwikkeling van de natuur wordt beschreven in samenhang met en in afhankelijkheid van factoren als verstedelijking, landbouw, milieu en de daarachter liggende economische en demografische factoren.

'Natuurverkenning 97' is geschreven om als basis te dienen voor een maatschappelijke en beleidsmatige discussie in de tweede helft van 1997 (na Prinsjesdag).

G.W. Lammers: *Natuurverkenning 97*. 183 bladzijden, 75 figuren, 27 tabellen, 10 kleurenfoto's, 6 bijlagen (1997). Uitg. Samson H.D. Tjeenk Willink B.V., Postbus 316, 2400 AH Alphen aan den Rijn, (0172) 46 68 22. ISBN 90 422 0141 X. Prijs f 39,50 (inclusief BTW en exclusief verzendkosten). Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Jaarboek Natuur 1997

In het Jaarboek Natuur 1997 wordt de winst- en verliesrekening van de Nederlandse natuur in 1997 gepresenteerd. Een aantal auteurs geeft een overzicht van de Nederlandse flora en fauna. Diepgaand en langdurig onderzoek door duizenden veldmedewerkers naar meer dan vijftien groepen (paddestoelen, mossen en korstmossen, hogere planten, zee-organismen, zoetwatermollusken, sprinkhanen en krekels, libellen, loopkevers, kleine vlinders, dagvlinders, reptielen, amfibieën en vissen, vogels, zoogdieren en vleermuizen) geeft een wisselend beeld per soortengroep.

Zeldzame soorten worden zeldzamer, algemene soorten worden algemener. Gelukkig kan ook worden geconstateerd dat de achteruitgang bij een aantal groepen minder snel verloopt dan enkele decennia geleden. Misschien dat er in die

hoedanigheid ook meer kan worden gedaan aan de verbetering van de Nederlandse natuur.

Elk hoofdstuk laat buiten de leesspiegel bovenaan elke bladzijde een vignette zien met een afbeelding van de groep waar het over gaat. Jammer dat dit niet bij de bijlagen is voortgezet.

In hoofdstuk 13 (bladzijden 172-189) behandelen H. Sierdsema, M. van Roomen, R. Vogel en T. Verstraal de vogels. Sinds 1900 hebben 33 vogelsoorten zich als nieuwe broedvogel in Nederland gevestigd. Hiervan waren onder meer de Grauwe Ganzen en de Raaf in het begin van deze eeuw verdwenen als broedvogel. Na 1990 is ten minste één nieuwe soort met een populatie van meer dan tien paren toegevoegd aan de Nederlandse avifauna: de Taigaboombkruiper.

Voor de watervogels en de bosvogels is het deze eeuw voor de wind gegaan. De soorten van bebouwing zijn tot in de jaren vijftig sterk toegenomen. Sindsdien zijn echter de soorten van oude bebouwing en ruderaal terreintjes, zoals Huismus en Kuifleeuwerik, afgenomen. Alleen de soorten van de beplantingen in de nieuwe bebouwing hebben duidelijk geprofiteerd van alle stads- en dorpsuitbreidingen.

De trends van karakteristieke soorten per begroeiingstype sinds 1900 worden besproken. Extra aandacht krijgen de trends van stootvogels, rode- en blauwe-lijstsoorten. Soorten die onverminderd sterk achteruitgaan zijn Roerdomp, Woudaapje, Kwartelkoning, Bontbekplevier, Strandplevier, Kemphaan, Watersnip, Kuifleeuwerik, Paapje, Tapuit, Grote Karekiet, Ortolaan en Grauwe Gors. Hieronder bevinden zich opvallend veel soorten die voornamelijk of geheel voorkomen in moerassen en in agrarische gebieden.

Bij vijftien soorten lijkt de laatste paar jaar stabilisatie van de aantallen op te treden, na aanvankelijke afname: Purperreiger, Korhoen, Patrijs, Grutto, Tureluur, Zwarte Stern, Velduil, Nachtzwaluw, Groene Specht, Duinpieper, Snor, Rietzanger, Grauwe Klauwier, Klapekster en Geelgors.

Na een aanvankelijke afname gaat het een paar soorten duidelijk beter: Ooievaar (geslaagde herintroductie), Lepelaar (veel nieuwe kolonies in het Waddengebied), Krooneend, Grauwe Kiekendief (braakliggende akkers), Kerkuil, Roodborsttapuit (vooral toename in heide en duingebied) en Grasmus. In de duinen, heide, hoogveen en bossen is sinds 1984 een (lichte) toename geconstateerd van de algemenere Rode-lijstsoorten. In moerassen is echter sprake van een afname.

Trends van algemene en schaarse broedvogels in de periode 1984-1994 worden ook per begroeiingstype bekeken.

De wintervogels worden uitgebreid behandeld maar het is verwonderlijk dat slechts weinig mensen zich het lot van de Bonte Kraaien aantrekken. Een halve eeuw geleden trokken er bij ons enorme aantallen door en er overwinterden er ook veel. Daarna is het bergafwaarts gegaan, maar niemand schijnt zich daar erg over te bekommeren.

De achteruitgang van een aantal vogelsoorten in

ons land wordt bijna zeker geweten aan bepaalde omstandigheden die wij echter geenszins als vaststaande feiten mogen aannemen. Daar is echt eerst meer intensief speurwerk voor nodig. De auteurs concluderen dat de aantalsontwikkelingen van 'verdrogingsgevoelige' broedvogels over het algemeen weinig positief zijn. Met name op de zandgronden en in het riviereengebied lijkt verdroging een rol te spelen bij de negatieve trends. In laag Nederland nemen met name de kritische soorten af, vermoedelijk ten gevolge van verdroging.

Het is mede daarom van groot belang dat wij ook als vogelmensen goed op de hoogte blijven van de andere hierboven genoemde groepen, omdat de vogels daar in meer of mindere (soms onbekende) mate van afhankelijk zijn.

Het Jaarboek Natuur 1997 geeft niet alleen objectieve feiten, maar ook analyses en aanbevelingen voor beleid. Voor de overheid, natuurbeschermingsorganisaties en andere natuurliefhebbers hebben de natuurorganisaties, verzameld in de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF), wel een indringende boodschap: er gaat veel verloren als wij niet snel ingrijpen.

K. Veling, L. Verheggen & I. van Halder (redactie-coördinatie): Jaarboek Natuur 1997. De winst- en verliesrekening van de Nederlandse natuur. 272 bladzijden, 16 bijlagen, vele figuren, tabellen en zwartwitfoto's (1997). ISBN 90 5011 108 4. Uitg. Stichting Uitgeverij van de KNNV (Koninklijke Natuurhistorische Vereniging), Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, (030) 233 35 44. Prijs f 40,- (voor KNNV-leden f 32,50). Verkrijgbaar bij de betere boekhandel of door overmaking van het bedrag f 6,- verzendkosten op girorekening 13 028 ten name van KNNV Uitgeverij, Utrecht, onder vermelding van 'bestelling Jaarboek Natuur '97'.

Broedvogeldoelsoorten en de Ecologische Hoofdstructuur: een verspreidingsanalyse

In opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft Sovon Vogelonderzoek Nederland de verspreiding van een selectie van broedvogels in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) geanalyseerd. De geanalyseerde soorten zijn alle 'doelsoorten', soorten waarvan de overheid zich ten doel stelt om deze te beschermen en zonodig leefgebieden te herstellen. Ze zijn gekozen op grond van hun internationale betekenis en de mate waarin ze in Nederland zijn bedreigd. De analyse spitst zich toe op de 26 doelsoorten waarvan in de periode 1990-1995 naar schatting ten minste 90% van de landelijke populatie is bemonsterd. Het betreft de volgende vogelsoorten: Geoorde Fuut, Roerdomp, Woudaapje, Purperreiger, Ooievaar, Lepelaar, Krooneend, Rode Wouw, Blauwe en Grauwe Kiekendief, Korhoen, Kluut, Griel, Strandplevier, Grote Stern, Visdief, Noordse Stern, Dwergstern, Zwarte Stern, Hop, Kuifleeuwerik, Oeverzwaluw, Grote Karekiet, Roodkopklauwier, Raaf en Ortolaan.

Van 24 soorten zijn verspreidingskaartjes gegeven.

De resterende veertig broedvogeldoelsoorten en de doelsoorten onder de niet-broedende water-

vogels zijn in deze analyse buiten beschouwing gebleven.

De analyse maakt deel uit van de verspreidingsanalyse die de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) in opdracht van het ministerie heeft uitgevoerd. Naast Sovon hebben drie andere Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) geparticipeerd in het project FLOORON (hogere planten), de Vlinderstichting (dagvlinders) en EIS-nl (libellen).

Het voorkomen van doelsoorten binnen of buiten de EHS stond bij de verspreidingsanalyse centraal. Voorts is het belang van de EHS per eco-district en per begroeiingstype onderzocht.

Bij de analyse van de broedvogelsoorten is gebruik gemaakt van de databanden van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (voorheen Bijzondere Soorten Project/BSP) en het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Genoemde projecten worden in opdracht gefinancierd door het IKC Natuurbeheer en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Arjan Boele, Michel Klemann & Rob Vogel: Broedvogelsoorten en de Ecologische Hoofdstructuur: een verspreidingsanalyse. 51 bladzijden, 6 bijlagen, 6 tabellen, 29 figuren (1997). Sovon-Onderzoeksrapport 1997/03. Uitg. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Rijksweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen, (024) 684 81 11.

Vertraagde groei na toedienen testosteron bij kuikens van Kokmeeuwen

Op 27 oktober 1997 promoveerde Albert Ros op zijn proefschrift waarin de resultaten worden behandeld naar de effecten van de interactie tussen sociale en hormonale factoren op de ontwikkeling van agressief gedrag in het opgroeiende dier.

De hoofdvraag van dit proefschrift is: of en zo ja, hoe, het agressieve gedrag van jonge dieren door de interactie van omgevingsfactoren en testosteron wordt gereguleerd? Verder worden in het proefschrift de mogelijke functionele consequenties van deze regulatie onderzocht.

Indringers van een nest met kuikens van de Kokmeeuw kunnen rekenen op een felle, agressieve ontvangst. Zo agressief zelfs dat de vaak grotere indringers zich terugtrekken. Net als bij veel andere dieren speelt het hormoon testosteron bij dit gedrag een belangrijke rol. Albert Ros onderzocht op welke manier sociale en hormonale factoren het agressieve gedrag van kokmeeuwkuikens reguleren. Op jonge leeftijd is het zenuwstelsel van veel dieren gevoelig voor de productie van testosteron. Het hormoon kan dan een onomkeerbaar effect hebben op het latere seksuele en agressieve gedrag. Uit Ros' experimenten bleek echter dat zowel het agressieve gedrag van kuikens als dat van oudere Kokmeeuwen na tijdelijke toediening van testosteron langdurig gevoelig bleef te zijn voor het hormoon. De invloed van testosteron bleef dus niet beperkt tot een bepaalde gevoelige periode van het zenuwstelsel. Wel bleek het opbouwen van territoria of sociale relaties een belangrijke voorwaarde te zijn voor het optreden van dit effect. Ros verwachtte dat het toedienen van testosteron aan kuikens twee consequenties zou hebben: onderdrukking van het immuunsysteem en

vertraagde groei. Het immuunsysteem werd echter niet beïnvloed, wel werd de groei vertraagd. Voor kuikens in de vrije natuur is dit door het korte groeiseizoen nadelig. De hogere gevoeligheid van kuikens voor testosteron zou dit effect echter kunnen minimaliseren doordat de kuikens zich kunnen verdedigen met een lagere blootstelling aan het hormoon.

A.F.H. Ros: Role of sensitisation to testosterone in the early development of aggression in the black-headed gull. 145 bladzijden, 26 figuren, 43 zwartwitfoto's, 1 tekening (1997). Foto's van Albert Ros en Aldina Franco. Nederlandstalige samenvatting en dankwoord. Het proefschrift is verkrijgbaar door overmaking van f 18,50 (inclusief f 5,- portokosten) op gironummer 2 863 504 ten name van A.F.H. Ros, Kerkstraat 8 a, 9751 BC Haren, (050) 363 20 69, 534 12 89 (privé), onder vermelding van 'bestelling proefschrift'.

Samenwerkingsproject Regiopost en 50-jarige BFVW

Ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van de Bond van Friese Vogelbeschermingswachten (BFVW) hebben de PR-Commissie van deze vereniging en Regio Post Noord-Oost-Friesland in Kollum in een samenwerkingsproject een tiental fraaie zegels uitgegeven.

Bij vijf regionale postbezorgingsorganisaties zijn deze zegels te gebruiken voor de frankering van poststukken. Elke organisatie heeft een eigen randstrook ontworpen, die ook weer op de zegel zichtbaar is gemaakt. De bezorging vindt plaats in de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe. Gebruikmaking van de diensten van deze regio-postorganisaties kan door de poststukken in speciale postbakken van Regio Post te deponeren. Het via de PTT versturen van poststukken met deze zegels is niet mogelijk!

De zegels, die ook in velletjes van tien te koop zijn, vertonen afbeeldingen van tien verschillende vogelsoorten die vallen onder de beschermingsactiviteiten van de BFVW. Het gaat om de Kerkuil, Kievit, Tureluur, Grutto, Kempphaan, Watersnip, Bergeend, Kluit, Roerdomp en Scholekster. Op de zegels is het logo van de BFVW afgebeeld samen met de Nederlandse en Friese naam van de soort.

De opnamen die zijn gebruikt, werden gemaakt door de fotografen Henry Spruyt, Jan Koopmans en Sake P. Roodbergen. De zegels hebben een frankeerwaarde van 50 cent, met uitzondering van de 'Drachtster' zegels die 55 cent kosten.

Er zijn ook eerste dagomslagen vervaardigd met een speciaal ontworpen envelop. Daarop zal het logo van de BFVW zijn afgebeeld samen met een Friese en een Nederlandse vlag waarin het vijftigjarig jubileum is aangeduid. Deze envelop is voorzien van een speciaal herinneringsstempel.

Deze enveloppen zijn te bestellen bij de heer Jaap van der Bij, Dwarssingel 31, 9216 WL Oudega (Sm.), tel. (0512) 37 24 53. Van deze eenmalige postale uitgifte ter gelegenheid van het BFVW-jubileum is slechts een beperkte oplage van tweeduizend exemplaren beschikbaar.

De vijf velletjes zijn te bestellen bij S. Henstra, Singelweg 12, 9291 ML Kollum, (0511) 45 26 03. Informatie: Regio Post, tel. (0511) 45 26 03 of BFVW, tel. (0512) 37 24 53.

Programma Beheer

Beheer van natuur, bos en landschap binnen en buiten de Ecologische Hoofdstructuur

In het voorjaar van 1995 is de nota Dynamiek en Vernieuwing van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij uitgekomen. In deze nota zijn beleidslijnen uitgezet onder meer op het gebied van het beheer van bos, natuur en landschap. De afgelopen twee jaar zijn vervolgens de mogelijkheden voor een nieuw beheersstelsel verkend in het kader van het Programma Beheer.

Het recent verschenen 'Programma Beheer', het beheer van natuur, bos en landschap binnen en buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), geeft de (inhoudelijke) resultaten weer van het Programma Beheer. Daarbij is aangesloten op de centrale doelstellingen van het Programma Beheer, terwijl ook gebruik is gemaakt van de resultaten en ervaringen die zijn opgedaan binnen elf projecten en binnen in gang gezette experimenten met particulier beheer.

De resultaten zijn weergegeven in een nota op hoofdlijnen. De afzonderlijke projecten en de uitbestede opdrachten en experimenten vormen bouwstenen voor deze nota. De rapportages van de afzonderlijke projecten hebben de status van 'Achtergrondrapport Programma Beheer'.

In hoofdstuk 5, Natuur, bos en landschap buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) wordt het rijksbeleid ten aanzien van soorten besproken waarbij het ganzenbeheer, additioneel weidevogelbeheer, vrijwilliger weidevogelbeheer en natuurbraak ter sprake komen.

L.P. Klaassen (programmamanager): Programma Beheer. Het beheer van natuur, bos en landschap binnen en buiten de Ecologische Hoofdstructuur. 49 bladzijden, 8 bijlagen, 5 figuren, 2 tabellen (1997). Uitg. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Kernteam Programma Beheer, 's-Gravenhage.

U kunt het Programma Beheer bestellen door een kaartje met uw naam en adres te sturen aan Infotiek, ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), postbus 20401, 2500 EK Den Haag. U krijgt het 'Programma Beheer' dan zo snel mogelijk gratis thuisgestuurd.

Themanummer over de Scholekster van 'Ardea'

Op 28 mei 1997 is een extra themanummer van 'Ardea' (84a, 1996) van de Nederlandse Ornithologische Unie over de ecologie van de Scholekster verschenen, getiteld 'Oystercatchers and their estuarine food supplies'.

Dit nummer van niet minder dan 538 bladzijden bevat 34 artikelen over de Scholekster van 39 auteurs. Behalve dat er een grote hoeveelheid wetenschappelijke kennis bijeen is gebracht, zal deze uitgave ook een belangrijke rol gaan spelen bij de afweging tussen natuurbelangen en gebruikersbelangen (olieboringen, visserij, recreatie) in de Waddenzee.

Tijdens de presentatie van het eerste exemplaar aan mevrouw S. de Jong, voorzitter van de Waddenadviseraad, maakten Bruno Ens en zijn collega van het RIZA, Leo Zwarts, duidelijk dat de Scholekster als graadmeter voor de 'gezond-

heid' van de Waddenzee kan worden beschouwd. Ook lieten zij zien dat de Scholekster, voor zijn voedselvoorziening in de wintermaanden vooral op Kokkels en Mossels is aangewezen.

De afgelopen winter heeft in het Deltagebied veel sterfte plaatsgevonden, omdat de Scholeksters door de koude winter van de Waddenzee naar het zuiden trokken. Ook daar werd de sterfte door voedselgebrek veroorzaakt.

De lange, maar soms ook korte, artikelen van meer en mindere importantie zijn voorzien van zwartwitfoto's, tabellen en grafieken, vrijwel elk artikel heeft een Nederlandstalige samenvatting. Jammer dat op bladzijde VI van de inleiding de naam Makkink verkeerd is gespeld bij de haast klassieke tekening die hij maakte van drie Scholeksters.

Deze uitgave kan worden besteld bij het DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Postbus 23, 6700 AA Wageningen, (0317) 49 51 11, door overmaking van f 55,- op girorekening 948 540 ten name van Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen, onder vermelding van 'Oystercatcher Ardea'.

IJsselmeergebied als overwinteringsgebied voor duikenden van groot belang

Joep de Leeuw verrichtte zijn promotieonderzoek in opdracht van Rijkswaterstaat, directie IJsselmeergebied, Lelystad bij de vakgroep Gedragsbiologie, directie Rijksuniversiteit Groningen.

Op 2 mei 1997 promoveerde hij op het proefschrift dat het cruciale belang aantoonde van het IJsselmeergebied als overwinteringsgebied voor duikenden. De talrijkste soorten die elke winter in grote aantallen vanuit hun noordelijk gelegen broedgebieden naar het IJsselmeer gaan zijn de Kuifeend (maximaal 150.000 per winter) en de Toppereend (maximaal 200.000 per winter) die hier een cruciaal overwinteringsgebied vinden waar soms bijna de helft van de Europese populatie verblijft. Deze vogels leven van allerlei bodemdieren die ze opduiken, maar opmerkelijk is de zeer sterke voorkeur voor Driehoeksmosselen, een talrijk schelpdier in zoetwatergebieden. De sterke link tussen de talrijke duikenden en mosselen vormt een belangrijke schakel in het ecosysteem van het IJsselmeer. Als filteraars van algen, bijvoorbeeld, hebben Driehoeksmosselen een belangrijke functie met betrekking tot de waterkwaliteit. In het onderzoek is onderzocht in welke mate duikenden deze voedselbron exploiteren. Ook wordt een antwoord gezocht op de vraag of de aantallen duikenden die in het gebied overwinteren afhangt van de hoeveelheid Driehoeksmosselen. De voedselopname die duikenden kunnen halen, wordt bepaald door eigenschappen van de mosselen (prooien) en van de omgeving (habitat).

Duikenden hebben steeds maar kort de tijd om onderwater voedsel te zoeken, omdat ze voortdurend naar het wateroppervlak moeten om adem te halen. Daarom is het van belang hoe diep ze voor de mosselen moeten duiken, hoe

lang ze er naar moeten zoeken en hoe snel de mosselen kunnen worden doorslikt.

Wanneer voedselzoeken niet meer rendabel is, is de draagkracht bereikt en moeten de vogels het gebied verlaten of gaan ze dood. Per dag moeten ze driemaal hun lichaamsgewicht eten. Naast metingen aan de voedselvoorraad en het aantal duikeenden in het IJsselmeer was het dus nodig om nauwkeurige metingen te doen aan de manier van voedselzoeken en de energiehuishouding van duikeenden. Omdat duikeenden vaak 's nachts actief zijn en onderwater voedselzoeken was het onmogelijk om dit in het veld te doen met vrij-levende vogels. Vandaar dat veel van deze metingen zijn gedaan in experimenten met duikeenden onder gecontroleerde omstandigheden, waarbij zo veel mogelijk de natuurlijke wintersituatie in het IJsselmeer werd nagebootst. Bij het duiken in koud water koelt de vogel sterk af. Ook het eten van grote hoeveelheden koud voedsel zijn in de winter energieverslindende activiteiten, vergelijkbaar met een wielrenner in de Tour de France.

Ondiepe wateren zijn daarom van grote betekenis voor duikeenden. Rustgebieden langs de kust zijn eveneens van groot belang.

De duikactiviteit bleek te bestaan uit een zeer regelmatig patroon van een reeks duiken kort achter elkaar (kleine maaltijden) afgewisseld met lange pauzes van ongeveer tien minuten.

Verder geeft De Leeuw onderzoek inzicht in hoe het aantal watervogels dat in een gebied de winter kan overleven, wordt bepaald. Daarmee kunnen de gevolgen van veranderingen door bijvoorbeeld activiteiten van de mens in een gebied beter worden voorspeld. Voor het ecologisch beheer van waterrijke gebieden en natuurontwikkelingsplannen is dit van belang om te weten.

Opmerkelijk is dat de twee belangrijkste soorten duikeenden grotendeels gescheiden voorkomen in het gebied. Toppereenden vooral in het IJsselmeer en Kuifeenden in het Markermeer. Vermoedelijk speelt concurrentie met de grotere Topperendeen een belangrijke rol.

Joep J. de Leeuw: Demanding divers. Ecological energetics of food exploitations by diving ducks. 178 bladzijden, vele figuren, tabellen en zwartwitfoto's. Nederlandstalige samenvatting (1997). Proefschrift. Serie Van Zee tot Land 61, Directie IJsselmeergebied, Postbus 600, 8200 AP Lelystad. ISBN 90-369-1207-5. Adres auteur: J.J. de Leeuw, Churchillstraat 27, 9728 SE Groningen, (050) 363 20 55. Prijs f 25,- (inclusief portokosten). Verkrijgbaar bij de bibliotheek van Rijkswaterstaat (RWS) Directie IJsselmeergebied, Postbus 600, 8200 AP Lelystad.

Overlevingskansen en concurrentiestrijd van Brandganzen op Spitsbergen

De grootte van een brandganzengezin lijkt bepalend te zijn voor een succesvolle toekomst. In een groot gezin groeien kuikens sneller en worden gemiddeld groter. Bovendien is de moeder van een groot ganzengezin zelf ook in betere conditie.

Een succesvol ganzenpaar met in het eerste broedjaar een groot gezin, heeft een verbeterde concurrentiepositie in de strijd om voedsel. Der-

gelijke paren blijven in de toekomst grote gezinnen produceren. Dit concludeert Maarten Loonen in zijn proefschrift waar hij op 3 november 1997 op promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Ganzenpopulaties in Europa en Noord-Amerika zijn de laatste tijd sterk toegenomen. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan een verbetering van de wintersituatie. De jachtdruk is verminderd en door het gebruik van kunstmest is het gras ook in de winter groen en eetbaar. De zomer lijkt nu de periode waarin de strijd om het bestaan het meest naar voren treedt. Maarten Loonen volgde in de periode 1990-1997 een groep Brandganzen die tijdens de zomer in het noordelijkste dorp van de wereld, Ny Ålesund op Spitsbergen, verblijven.

Elk jaar werden de Brandganzen geringd met gekleurde ringen voorzien van individuele codes en verspreiding, gedrag en aantal nakomelingen zijn bijgehouden. Tijdens de vangsten werden de vogels bovendien gemeten, zodat er gegevens zijn over de groei en lichaamsconditie. Op basis van deze gegevens is bekeken hoe de populatie zich ontwikkelde en of er sprake is van verminderde reproductie of verhoogde sterfte als de aantallen ganzen toenemen. De aanwezigheid van de Poolvos blijkt een grote rol te spelen bij het optreden van dichtheidsafhankelijkheid bij de huidige populatiegrootte. Ganzen concurreren met elkaar om voedsel en ruimte en er komt een moment waarop verdere groei van de populatie niet mogelijk is. Dit principe wordt dichtheidsafhankelijkheid genoemd. In de zomer, als de ganzen kwetsbaar zijn, gaat dit principe spelen. Terwijl de kuikens opgroeien, gaan de oude vogels in de rui en dan verliezen ze alle vleugels in één keer. Ze kunnen vier tot vijf weken niet meer vliegen en zijn veroordeeld tot een relatief klein gebied. Het voordeel van een grote familie kon Maarten Loonen vaststellen door tijdens het uitkomen van de eieren jongen tussen nesten uit te wisselen en daarmee experimenteel ganzenfamilies te vergroten en te verkleinen. Hij ontdekte dat de kuikens, ongeacht de biologische ouders, zwaarder en groter werden naarmate ze in grotere gezinnen werden geplaatst. Dit zou tevens kunnen verklaren waarom adoptie zo'n algemeen verschijnsel is bij ganzen.

De groei van het kuiken is een belangrijke factor in de strijd om te overleven. Langzame groei betekent een kortere voorbereidingstijd voor de herfsttrek naar Zuid-West-Schotland.

Langzame groei betekent bovendien dat de gans zijn leven lang kleiner zal blijven dan zijn soortgenoten. Dit is nadelig omdat ganzen vaak minder nakomelingen krijgen. De groei wordt echter niet alleen bepaald door familie grootte. Ook de uitkomstdatum van het ei is van belang. Laat geboren kuikens groeien langzaam en vallen vaak ten prooi aan de Poolvos.

Dit verklaart waarom ganzen niet eenvoudigweg meer eieren leggen om hun gezin te vergroten. Het legsel zou later uitkomen waardoor de voor delen wegvallen.

Hoewel voedselconcurrentie de populatiegroei

van ganzen op natuurlijke wijze kan afremmen is ook de rol van roofdieren een niet te onderschatten factor in het voortbestaan.

Maarten Loonen ontdekte dat de Poolvos van grotere betekenis is dan voorheen werd aangenomen. Het dier jaagt niet alleen op kuikens maar beperkt tevens het, reeds kleine, gebied waar de ganzen kunnen grazen. De concurrentiestrijd krijgt een extra impuls en de grotere vogels (uit de grote gezinnen) zijn wederom in het voordeel.

Maarten J.J.E. Loonen: Goose Breeding Ecology: Overcoming Successive Hurdles to Raise Goslings. 234 bladzijden, vele figuren en tabellen, 11 zwartwitfoto's van de auteur, Nederlandstalige samenvatting (1997). Proefschrift. Adres auteur: M.J.J.E. Loonen, Universiteit Groningen, Zoologisch Laboratorium, Postbus 14, 9750 AA Haren, (050) 363 20 28, privé (050) 534 16 90.

Informatiefolder over huisvesting Gierzwaluwen

Via de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe ontvingen wij een goede informatiefolder over gierzwaluwenhuisvesting. De folder gaat nader in op: wat zijn Gierzwaluwen? Waarom nestgelegenheid bieden? Hoe biedt u nestgelegenheid? Wanneer en op welke wijze? Bovendien bevat de folder aanvullende gestelde eisen aan gierzwaluwneststenen, -kasten en -dakpannen. Een aantal illustraties van verscheidene aan te brengen nestgelegenheden is bijgesloten.

De voorzitter J.J. Schröder stelde de folder samen.

Nadere inlichtingen bij J.J. Schröder, Mecklenburglaan 9, 3843 BN Harderwijk, (0341) 41 63 24.

Brochure over opkweken van jonge Gierzwaluwen

Het komt maar al te vaak voor dat jonge Gierzwaluwen uit het nest vallen. En omdat Gierzwaluwen hun jongen niet buiten het nest meer voeren, is hier hulp van de mens gerechtvaardigd. Maar nog steeds worden bij het met de hand opvoeden en vooral bij de voeding van jonge Gierzwaluwen vele fouten gemaakt.

Christine Haupt, die alleen al in het vorige jaar 57 Gierzwaluwen met goed resultaat verzorgde, heeft hierover een brochure van 28 bladzijden geschreven, die zich thans al in een vierde, verbeterde druk mag verheugen.

De brochure is voor DM 5,- aan Duitse postzegels verkrijgbaar bij Christine Haupt, An der Zingelswiese 32, D-65933 Frankfurt am Main tel. (069) 39 85 29. Vanuit Nederland of België kan men beter meteen twee brochures aanvragen en dus een bankbiljet van DM 10,- toesturen.

Biologie van het Wallace Grootpoothoen

Het Wallace Grootpoothoen *Eulipoa wallacei* is een bewoner van (berg)bossen op verschillende Molukse eilanden (Indonesië). De vogels verlaten deze habitat uitsluitend om eieren te leggen in zelf gegraven holen op zandstranden, waar zonnearmte de eieren uitbroedt. De lokale bevolking verzamelt, verkoopt en consumeert de eieren op grote schaal. Deze traditie schijnt het voortbestaan van de soort te bedreigen. Een uit-

voerige studie van deze vogel vond plaats in de perioden juni 1994 - juni 1995 en januari - mei 1996 op één van de grootste bekende legplaatsen, 'Tanjung Maleo' bij het dorpje Kailolo op het eiland Haruku. In nauwe samenwerking met de lokale bevolking werden gegevens verzameld van het dagelijkse aantal geoogste en uitgekomen eieren. Door experimenten werd de broedduur vastgesteld. Het nachtelijk eileggedrag werd bestudeerd met nachtzichtapparatuur. De eileginterval, home-range, habitat en de herkomst van de vrouwtjes werden vastgesteld aan de hand van negen van zenders voorziene vogels. Van de 36.263 eieren die in het oogstjaar 1994/1995 (1 april - 31 maart) werden verzameld, werd het maximumaantal van 211 per nacht vastgesteld in februari (droge tijd). In de droge tijd (oktober-maart) werd 68,4% an de totale jaarlijkse eiproductie gelegd. 13,7% van de gelegde eieren ontsnapte aan de oogst, daarvan ging nog eens 1,7% anderszins verloren en resulteerde 12% in uitgevlogen jongen. Dat percentage is klaarblijkelijk voorlopig voldoende om de populatie in evenwicht te houden. De gemiddelde eileginterval bleek dertien dagen te bedragen en de gemiddelde broedduur was 74,2 dagen. Een uitkomstpercentage van 92,6 van geoogste en weer herbegraven vers gelegde eieren, geeft goede vooruitzichten voor het verplaatsen van eieren met het oog op de (her)introductie van de vogel. Vogels met een zender werden teruggevonden in Zuid-Ceram en bleken ook het centrale heuvelland van Haruku als leefgebied te hebben. Zoektochten naar legplaatsen op andere eilanden, toonden aan dat veel vanouds bekende legplaatsen zijn verlaten (bijvoorbeeld Meti bij Halmahera) of dat het aantal eieren dat er gelegd wordt, sterk is teruggelopen. Tanjung Maleo (Haruku) en Galela (Halmahera) blijken de enige twee grote legplaatsen te zijn, maar op bijna alle Molukse eilanden binnen het verspreidingsgebied van de soort blijken toch ook nog middelgrote legplaatsen, waar behoorlijke aantallen eieren worden gelegd, voor te komen. Nieuwe legplaatsen werden ontdekt langs de noordkust van Buru en langs de noord- en zuid-oostkust van Ceram.

Aanbevolen wordt de Nederlandse naam Wallace Grootpoothoen te gebruiken en niet Moluks Boshoen (Roselaar 1991) of Molukkenboshoen (A.J. van Loon in Walters 1997).

De publicatie laat de eerste foto zien die van dit Grootpoothoen is gemaakt door C.J. Heij in september 1994.

Heij is voor ons geen onbekende. Hij schreef het proefschrift over de Huismus, dat veel waardering oogstte.

C.J. Heij, C.F.E. Rompas & C.W. Moeliker: The biology of the Moluccan megapode *Eulipoa wallacei* (Aves, Galiliformes, Megapodiidae) on Haruku and other Moluccan Islands; part 2: final report. 128 bladzijden, 49 figuren, 41 tabellen, 12 kleurenfoto's, 5 aanvullingen (1997). Deinese 3:1128. ISSN 0923-9308. Jaarbericht van het Natuurmuseum Rotterdam, Postbus 53452, 3001 KL Rotterdam, (010) 436 42 22. Voor losse nummers en abonnementen wende men zich tot Universal Book Services, dr. W. Backhuys, Warmonderweg 80, 2341 KZ Oegstgeest, (071) 517 02 08.

Tien voor de toekomst

De Raad voor het Landelijk Gebied heeft met het advies Tien voor de Toekomst blijk gegeven visiedrager te kunnen zijn waar velen goede initiatieven uit kunnen putten. Hoewel geen voorspelling maar een menging van wens en verwachting is de toekomst weer meer geworden dan een uitdaging. Het rapport 'barst' letterlijk van zinvolle, nastrevingswaardige ideeën en doelen, die menige bevolkingsgroep en zeker natuurvrienden, maar ook de agrarische sector, politici en vele anderen, kunnen steunen in hun richtingsgevoel naar een ecologisch verantwoorde toekomst. Eindelijk weer eens iets positiefs, nu nog met z'n allen aan de slag!

P.M.

Raad voor het Landelijk Gebied: Tien voor de toekomst, advies ten behoeve van de beleidsagenda voor het landelijk gebied in de 21ste eeuw 1997, 72 bladzijden voor het landelijk Gebied, Stationsplein 14, 3818 LE Amersfoort, onder vermelding van Publicatie RLG 97/2, (033) 461 99 48.

Vogelkijkhutten in Fryslân

Op 4 september 1997 is een aardig boekje gepresenteerd over aangelegde schuilplaatsen om vogels te kunnen observeren in Friesland.

Het boekje wijst de gebruiker de weg naar dertig plaatsen met voorzieningen om vogels ongestoord te kunnen waarnemen. Ook geeft het achtergrondinformatie over de gebieden en de vogelsoorten die er voorkomen. De samenwerking tussen enerzijds de terreinbeherende organisaties en anderzijds de Friese Pers Boekerij en het Fries Bureau voor Toerisme, heeft geleid tot een goed inhoudelijk product, dat een brede verspreiding zal krijgen. De Provincie was graag bereid bij de financiering medewerking te verlenen. Landelijk zou een boek met dergelijke gegevens nog waardevoller zijn. Alleen is dan het probleem dat het nooit geheel 'up-to-date' kan zijn omdat er telkens nieuwe kijkhutten en dergelijke in ons land worden gebouwd.

Achterin het boekje is een overzichtskaart van Friesland opgenomen. Daarop kunt u snel zien waar de vogelkijkhutten en -uitzichtpunten zijn te vinden. De nummers verwijzen naar de bladzijde waar de hut of het uitzichtpunt gedetailleerd wordt beschreven. Op die bladzijde ook een rouwtekaartje voor laatste stukje en een foto.

De volgende gegevens worden per gebied vermeld: landschapsbeschrijving en te verwachten vogelsoorten, karakteristiek van het gebied, terreinnaam, toegankelijkheid, optimaal tijdstip voor bezoek, bereikbaarheid en aanvullende bijzonderheden. De bijbehorende detailkaartjes en foto's zijn in kleur. Achterin het boekje is een lijst te vinden van Nederlandse vogelnamen en hun Friese namen.

Vogelkijkhutten in Fryslân. 32 bladzijden, 31 kaartjes, 30 foto's van Winfried Walta, zwartwitpentekeningen van Ad Cameron (1997). Gezamenlijke uitgave van het Friese Bureau voor Toerisme, It Fryske Gea, Provincie Fryslân, Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten en de Friese Pers Boekerij B.V., Leeuwarden. ISBN 90-330-1905-1/CIP. Prijs f 8,50. Verkrijgbaar bij VVV's en de boekhandel.

Stad en land in groen verband

De Raad voor het Landelijk Gebied heeft een advies uitgebracht over de groene ordening van stad en land. Het rapport bevat interessante conclusies. Eén daarvan 'het huidige financieringssysteem 'beloont' gemeenten voor bevolkingsgroei en bouwen en 'bestraft' het met rust laten en beheren van de groene ruimte! Aldus interessant voor de 'groene beweging', zo tegen het verkiezingsjaar 1998.

Raad van het Landelijk Gebied. Advies over de ordening van stad en land, 1997, 68 bladzijden, bijlagen en uitgebreide literatuuropgave. Bestellen bij Secretariaat van De Raad voor het Landelijk Gebied, Stationsplein 14, 3818 LE Amersfoort, (033) 461 99 48.

Leven in verscheidenheid

De Raad voor Milieu en Natuuronderzoek (RMNO) en de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek (NRLO) hebben een advies uitgebracht onder de titel 'Leven in Verscheidenheid'. Het gaat hierbij om de uitvoering van het Verdrag voor het Behoud van Biodiversiteit (1992) en de onderzoeksvragen die zich daarbij voor zullen doen. In zes hoofdstukken wordt de problematiek duidelijk beschreven en van aanbevelingen voorzien. Interessant zijn de Achtergronddocumenten voor het Advies. Deze zijn vaak verhelderend en illustreren tevens de ingewikkeldheid van de processen die tot het behoud van de biologische diversiteit moeten leiden.

P.M.

A.J.F. de Wit & M.A.H. Soeten (red.), Leven in verscheidenheid 1997, 37 bladzijden. Bestelbaar door overschrijving van f 15,- op postgiro 487 650 ten name van RMNO, Rijswijk onder vermelding van: Bestelling RMNO-rapport 127), A.J.F. de Wit, Achtergronddocumenten voor het Advies Leven in Verscheidenheid 1997, 119 bladzijden. Op de bovengenoemde wijze bestelbaar onder vermelding van 'Bestelling RMNO-rapport 128'. Prijs f 35,-.

Slaapplaatsen van meeuwen op daken

Door Bureau Waardenburg is in de winter 1996-1997 onderzoek gedaan naar het gedrag van meeuwen rond slaap- en rustplaatsen. Dit onderzoek is uitgevoerd in de regio Eindhoven in opdracht van de gemeente Eindhoven. In de regio slapen meeuwen op een grote waterplas en op daken van bedrijfshallen op een industrieterrein. Nadien zijn elders in het midden van Noord-Brabant nog vier plaatsen gevonden waar meeuwen op daken op een industrieterrein slapen. Dat meeuwen op daken de nacht doorbrengen is uit de literatuur nauwelijks bekend. Het lijkt er echter op dat dit gedrag tegenwoordig geen unicum meer is. Komende winter zal het onderzoek naar het gedrag rond slaapplaatsen mogelijk worden voortgezet. Wij willen dan nader ingaan op de vraag waarom de meeuwen daken benutten en welke daken de voorkeur hebben. Graag komen wij in contact met mensen die elders in Nederland een slaapplek van meeuwen op daken weten.

Nadere inlichtingen bij: Bureau Waardenburg, Rob Lensink of Sjoerd Dirksen, Postbus 365, 4100 AJ Culemborg, (0345) 51 27 10.